

WIJNANTSHOF OP GURTSENICH: EEN NAAM MET EEUWEN GESCHIEDENIS

Maartje Thissen

‘Daar wij menschen maar eenen korten tijd leven en als het gras voorbijgaan, zoo zijn wij genoodzaakt de nuttige verhalen en daadzaken in het schrift te brengen.’

OTBERT, bisschop van Luik, in een handvest over Houthem uit 1096.

Op de Vroenhof ligt het Rijksmonument huize Gurtsenich, ook wel bekend als Wijnandshof **op** Gurtsenich. We gingen na waar deze samengestelde naam vandaan komt. Achter deze dubbele naam blijkt eeuwen geschiedenis schuil te gaan.

Gurtsenich is de oudere naam van het leengoed. Wijnantshof is een latere benaming, afkomstig van de familie Wijnants, die het goed in de zeventiende eeuw bezat. In het Kastelenlexicon Limburg¹ lezen we dat het oorspronkelijke leengoed **Gurtsenich** in de loop van de zeventiende eeuw naar de familie Wijnands (aldaar met een -d gespeld) werd genoemd, terwijl het huis later in de tijd ook weer onder de oudere naam

¹ <https://www.cchin.nl/kastelenlexicon/lexobject.xql?id=lx0771>

huize Gurtsenich bekendstond. De spelling van de naam wisselt in de tijd. In bronnen vinden we terug: de Wijnandtshof, Wijnandshof, Wijnants-hof of huize Gurtsenich of Guertsenich.

Een leen onder Valkenburg

Gurtsenich vormt de oudste laag. De herkomst ervan gaat ver terug, tenminste tot de 14^e eeuw, toen het een leen was.

Het leen Gurtsenich, ook wel Oirsbeker-leen (of Oirsbeeckerleen) genoemd, was tot het jaar 1648 ongeveer 46 bunders groot². Het was een groot leen, dat in de helft van de 17^e eeuw (dus na het jaar 1648) nog maar 16 bunders besloeg.

Wat is een leen?

De leenen van Houthem hoorden bij het leenstelsel van het kasteel van Valkenburg. Vroeger betekende een leen niet dat iemand echt eigenaar was, zoals wij dat nu kennen. Het ging om grond, een boerderij, een kasteel of bepaalde rechten die iemand in gebruik kreeg van de heer van Valkenburg. Die heer was de leenheer.

De persoon die het leen kreeg, heette de leenman. De leenheer bleef meestal de belangrijkste eigenaar, maar de leenman mocht het goed gebruiken en beheren. In ruil daarvoor moest hij de leenheer erkennen en soms trouw beloven, diensten doen of geld betalen. Zo had de leenheer de hoogste macht, terwijl de leenman het goed in de praktijk gebruikte en bezat.

Een 'leenverhef' was een formele bevestiging van zo'n rechtsverhouding, waarbij de leenman een leen formeel in bezit nam met plichten jegens de leenheer, vaak in ruil voor een vorm van bescherming.

² De grootte van een bunder wisselde per plek. Voor Maastricht en Valkenburg rekende men voor een bunder of boender met 8288 m². Omgerekend komt 46 bunders dus neer op ongeveer 38 hectare.

Gurtsenich op kaart uit 1813.

Bunders land om de oude kern van huize Gurtsenich heen gelegen.
Foto gemaakt vanuit de richting Vroenhof richting Krommesteeg.

De leenen Caldenborch (12,5 bunder) ookwel Willem Caldenborchsleen, Antoon Carrée- (3,5 bunder), later Habetsleen en Servaes op de Poelsleen (10 bunders en 3 morgens), werden er in het midden van de 17e eeuw vanaf gesplitst³. Deze afgesplitste leenen staan bekend als zogenaamde ‘spleetlenen’, afkomstig uit het grotere Oirsbeeckerleen. Rond diezelfde tijd kwam het Gurtsenichleen, met daarbij het terrein van het huidige Gurtsenich in het bezit van de familie Wijnants.

Familie Wijnants

Op de Wijnantshof woonden toen de jurist Goswin Wijnants en zijn vrouw Anna Alarts. Zij trouwden in 1623. Hun oudste zoon, ook Goswin genoemd, werd net als zijn vader jurist. Hij werd ook raadsheer bij de Hoge Raad van Brabant. Hij kreeg een dochter die Petronella heette, ze werd geboren in 1663. Zij trouwde in 1682 in Houthem met Paul Graven, de latere hoogdrossaard⁴ van Valkenburg, kanselier⁵ van Brabant en lid van de Rekenkamer.

In 1685 werd het huis verbouwd of misschien zelfs helemaal opnieuw gebouwd. Dat is te zien aan de jaartalankers die nog in de zuidelijke kopgevel zitten.

Er wordt gesteld dat de kern van het huidige huis teruggaat tot die periode van rond 1685, maar hard bewijs ontbreekt. Onder het huis liggen kelders met oudere delen. Aan de kruisribgewelven is te zien dat die misschien zelfs ouder zijn dan het einde van de zestiende eeuw.

Het is onduidelijk wie de opdracht voor de verbouwing gaf. Dit kan het echtpaar Wijnants-Alarts geweest zijn of hun dochter Petronella en echtgenoot Paul Graven. Petronella en Paul hadden eveneens een woning aan het Vrijthof.

Petronella had een broer: Arnold Hyacinth Wijnants. Hij was een belangrijk man. Hij was heer van verschillende plaatsen, namelijk Tweebergen, Mechelen, Opgrimbe en Gladbeek. Ook was hij hoogproost⁶ van het kapittel van Sint-Servaas. Dat was een hoge bestuurlijke functie binnen de

³ Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg, tome VI, 1869

⁴ Een hoogdrossaard was een hoge bestuurder; een soort rechter die namens de heer sprak en bestuurde. De precieze invulling kon wel verschillen per streek en periode.

⁵ De kanselier van Brabant bewaarde het zegel van Brabant en was voorzitter van de Raad van Brabant, dus dit was ook een hoge bestuurlijke en juridische functie.

⁶ Een hoogproost is de hoogste bestuurder van in dit geval het kapittel van Sint-Servaas. Dat betekende dat hij leiding gaf aan het kapittel en verantwoordelijk was voor de goederen, inkomsten en macht die daarbij hoorden.

kerk van Sint-Servaas. Begin achttiende eeuw was hij het die de Wijnantshof bewoonde.

Het zou dus ook kunnen dat het goed in 1685 nog in eigendom was van de ouders Goswin en Anne.

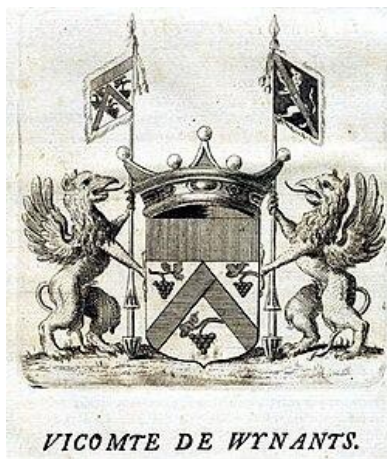
Aanwezige jaarankers '1685' in de zuidelijke kopgevel.

De sporen van Arnold Hyacinth Wijnants zijn tot op de dag van vandaag zichtbaar. In de tuin van het landgoed staan twee hoekpaviljoens. Op de hoekpaviljoens zaten gesmede windvanen. De tentdaken waren bekleed met leien en werden bekroond door deze gesmede windvanen, met daarin de initialen 'A.H.W.'. De windvanen bevinden zich nog op het terrein en verwijzen vermoedelijk naar deze vroegachttiende-eeuwse bewoner Arnold Hyacinth Wijnants (A.H.W.).

Op de windvanen is te zien dat de initialen A.H.W. worden afgedekt door een kroon: een symbool dat ook in het familiewapen van De Wijnants⁷ voorkomt.

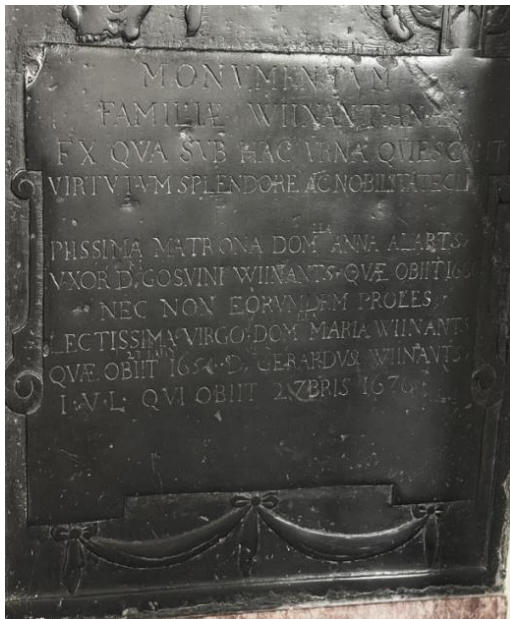
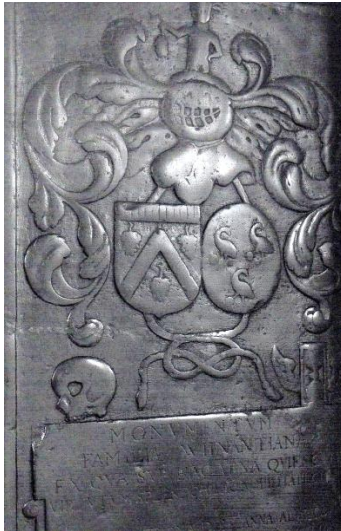
Een van de twee windvanen met daarop zichtbaar A.H.W. naar vermoedelijk de vroeg-achttiende-eeuwse bewoner Arnold Hyacinth Wijnants (A.H.W.)

Wapenschild van de familie (Van) Wynants met de drie druiventrossen in het schild als het eigenlijke familiewapen. De kroon erboven duidt op een adellijke rang. Er is ook een versie met een hoed i.p.v. een kroon op het wapen. Het wapen met een hoed erop kan een kerkelijke versie van het wapen zijn.

In 1730 werd Isabella eigenaar van het huis. Zij was een nicht van de hoogproost en de dochter van Paul Graven en Petronella Wijnants. Ze woonde daar tot ze in 1771 ongehuwd stierf. Francois Johan van der Vreken (later ook wel Vreecken en Vrecken), kocht het huis met inboedel in 1772.

⁷ H. J. J. Philippens, Houthems verleden, Eygelshoven 1983.

Fragmenten van de grafsteen van fam. Wijnants, in de muur geplaatst op het koor van de St. Martinuskerk te Vroenhof.

Tekst op steen: *“Monumentum familiae Wiinantiana, fx qua sub hac urna quiescit virtutum splendore ac nobilitate clari piissima matrona Dom Ila Anna Alarts, uxor D. Gosvini Wiinants, quae obiit 1660, nec non eorundem proles, lectissima virgo, Dom Ila Maria Wiinants, quae obiit 1654, D. Gerardus Wiinants, I. V. L., qui obiit 2 7bris 1676.”*

Vrij vertaald: *“Dit is het grafmonument van de familie Wiinant. Hier rusten jonkvrouwe Anna Alarts, de zeer vrome echtgenote van heer Goswin Wiinants, overleden in 1660, alsook hun dochter Maria Wiinants, een voortreffelijke jonkvrouw, overleden in 1654, en heer Gerardus Wiinants, licentiaat in beide rechten, overleden op 2 september 1676.”*

Jan van Gurtsenich

De oudste teruggevonden vermelding van het landgoed dateert uit 1381. Toen werd het Oirsbeker-leen verheven door Wynand van Maschereel, heer van Wynantsrade⁸: *‘Her Masscherele, here toe Roede is man van den houve te Hoithem, met XLV buenre lants. Item xxv marck Holanche aen den tolle te Valkenbourch ‘*

Door de tijd heen volgden meerdere leenmannen, Johan van Weirt en daarna Mathijs Bosch vanaf 1470. Daarna volgden jonker Jan van Stythagen in 1537. En Jan van Oirsbeek in 1560. Opvallend genoeg verdween de naam Oirsbekerleer.

En dan: Jan van Guertsenich op '30 julij 1560', voor zich en voor Peter van Oirsbeek en Lambert Brie.

Die laatste passage is van belang, omdat die mogelijk laat zien dat Gurt-senich in de zestiende eeuw al méer was dan alleen maar een stuk land: het was een vestigende naam⁹.

⁸ Dit is gebaseerd op gegevens uit het Dobbelsteijn register, een register dat een laatmiddeleeuwse registratie van oudere leenverhoudingen vastlegt in het jaar 1444. De gegevens hiervan zijn teruggevonden in Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg (PSHAL) , tome VI, 1869

⁹ Dit blijkt ook uit andere vermeldingen zoals een vermelding over de jaren 1559 en 1603 over o.a. 'Jan Schellart van Obbendorf, heer van o.a. Schinnen én Gurtsenich bij het Huis en de hoef Terborch onder Groot-Schinnen'. PSHAL(1885) maakt tevens vermelding van de Hoef van Krawinkel in Neerbeek die als Valkenburgs leen 48 bunders groot was en in 1381 door Johan van Gurtsenich werd verheven. Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg, 1885.

Hierin zou de afkomst van de huidige naam huize Gurtsenich gelegen kunnen zijn¹⁰. Van Gurtsenich / von Gürtzenich” is in de kern een toponymische¹¹ naam: “van/uit Gürzenich”. Dit kan in dit geval betekenen: “Jan van het goed Gurtsenich”.

Na Jan van Gurtsenich volgden nog Lambert Caldenborch, als opvolger van Willem van Caldenborch en ‘den 26 junij 1622’ Leonard Paludanus, licentiaat in de regten.

Twee historische lagen: één naam

Wijnandshof op Gurtsenich heet zo omdat in die naam twee historische lagen samenkomen. Gurtsenich is de oude naam van het leengoed, al in de zestiende eeuw bevestigd door de vermelding van Jan van Gurtsenich bij een leenverhef. Wijnandshof is een jongere naam, waarschijnlijk ontstaan toen de familie Wijnands het goed bezat en haar naam aan het huis gaf. De dubbele benaming is dus geen toeval, maar een kleine samenvatting van de geschiedenis zelf: eerst was er Gurtsenich als oude leen- en mogelijk plaatsnaam, later kwam daar Wijnandshof als gebruiksnaam van het huis overheen. Zo bewaart één naam twee tijdslagen tegelijk.

¹⁰ Er bestaat (en bestond) een plaats Gürzenich bij Düren, die in oudere beschrijvingen expliciet genoemd wordt als zetel van een riddersgeslacht “Herren von Gürzenich”. Diezelfde (adellijke/patricische) naam “von Gürzenich” duikt ook op in de context van Keulen: de beroemde feestzaal de Gürzenich is naar de (patricische) familie von Gürzenich genoemd. Dat wijst er in elk geval op dat de familienaam in de streek ‘functioneerde’ als herkomstnaam (Rijnlands). Of dit Düren-Gürzenich is of Keulen-Gürzenich of een geheel andere herkomst, is niet helder en vergt extra bewijs uit leenakten/verheffingen, persoonsbronnen, schepenbankakten etc.

¹¹ Een toponymische naam is een naam die is afgeleid van een plaatsnaam. Bijvoorbeeld: iemand kreeg een achternaam naar het dorp, de streek, de hoeve of het landschap waar hij vandaan kwam of woonde.